

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ СУДИ ПЛЕНУМИНИНГ
Қ А Р О Р И

24-сон

2008 йил 12 декабрь

Тошкент шаҳри

**Фуқаролик ишлари бўйича экспертиза тайинлаш,
ўтказиш ва эксперт хулосасига баҳо беришда суд
амалиётида келиб чиқадиган айрим масалалар
хақида**

*(Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг
2012 йил 13 декабрдаги 18-сонли, 2014 йил 2 октябрдаги
16-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш,
қўшимчалар ва тузатишлар билан)*

Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Пленуми судлар томонидан фуқаролик ишлари бўйича экспертизани тайинлаш, ўтказиш, шунингдек, эксперт хулосасига баҳо бериш бўйича суд амалиётини муҳокама қилиб, фуқаролик процессида экспертизанинг тобора кенг тарқалаётганлигини таъкидлайди.

Судлар экспертиза тайинлашда процессуал қонун нормаларини асосан тўғри қўлламоқдалар.

Баъзан иш ҳолати бўйича, албатта, экспертиза ўтказилиши лозим бўлса-да, ишларни экспертиза тайинламасдан ҳал этиш, аксинча, айрим ҳолларда махсус билим талаб этилмайдиган саволларни аниқлаш борасида экспертиза тайинлаш ёки экспертлар олдида уларнинг ваколат доирасига кирмайдиган ҳуқуқий ва бошқа масалаларни қўйиш ҳоллари ҳам учрамоқда.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми фуқаролик ишлари бўйича экспертиза тайинлаш, ўтказиш, шунингдек, эксперт хулосасини баҳолаш борасидаги суд амалиётини такомиллаштириш мақсадида «Судлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 17-моддасига мувофиқ,

Қ А Р О Р Қ И Л А Д И:

1. Судларнинг эътибори фуқаролик иши ҳолатларини ҳар тарафлама, объектив текшириш мақсадида суд муҳокамасида фан, санъат, техника ёки ҳунар соҳасида махсус билим талаб қилинадиган масалаларни аниқлаш учун экспертиза тайинлаш орқали ушбу соҳа ютуқларидан тўғри ва тўлиқ фойдаланиш зарурлигига қаратилсин.

2. Суд экспертизаси деганда, суднинг махсус билим талаб қилинадиган масалалар бўйича текширув олиб бориш ва ҳулоса беришдан иборат процессуал ҳаракати тушунилади.

Суд экспертлик фаолияти – бу экспертизани ташкил этиш ва ўтказишга ваколатли бўлган органлар томонидан амалга ошириладиган ҳаракатлар тизимидир.

3. Судлар экспертиза тайинлаш ва ўтказиш масаласини ҳал этишда Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, ФПК, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 5 январдаги «Давлат суд экспертиза муассасаси ёки бошқа корхона, муассаса, ташкилот томонидан суд экспертизасини ўтказиш тартиби тўғрисидаги намунавий Низомни тасдиқлаш ҳақидаги қарорига, Адлия вазирининг 2011 йил 2 мартдаги 53-мх сонли буйруғи билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг суд экспертиза муассасаларида суд экспертизасини ўтказиш тартиби тўғрисида»ги ҳамда Соғлиқни сақлаш вазирининг 2011 йил 25 июлдаги 227-сонли буйруғи билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг суд-тиббий экспертиза муассасаларида суд-тиббий экспертизаларини ўтказиш тартиби тўғрисида»ги Йўриқнома-ларга, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги хайъатининг 1997 йил 19 февралдаги 12-сонли қарори билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига қарашли экспертиза муассасаларида суд экспертизаси ўтказишни ташкил этиш тўғрисида»ги Низомга, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирининг 1994 йил 21 июлдаги 336-сонли буйруғи билан тасдиқланган «Такрорий, комиссиявий ва комплекс суд-тиббий экспертизаси бўйича иш юритиш қоидалари»га, 2006 йил 19 сентябрда тасдиқланган «Х. Сулаймонова номидаги Республика суд экспертиза марказига Одам ДНКси суд-биологик экспертизасини тайинлаш, тадқиқот учун йўлланадиган материалларни тайёрлаш ва расмийлаштириш тўғрисида»ги Йўриқнома-

га, шунингдек, бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга амал қилишлари лозим.

4. Судлар «ФПК 84¹-моддаси мазмунига кўра, экспертиза қўйидаги давлат муассасалари тизими, шунингдек, бошқа органлар томонидан ўтказилишини назарда тутишлари лозим:

1) Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги қошидаги Республика суд экспертиза маркази ва унинг ҳудудий бўлинмалари;

2) Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш соҳасидаги ваколатли органининг Суд-тиббий маркази ва унинг ҳудудий бўлинмалари;

3) қонун ҳужжатларига мувофиқ зиммасига экспертиза ўтказиш юкланиши мумкин бўлган (экспертиза ўтказишга ихтисослашмаган) бошқа муассасалар.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига қарашли экспертиза муассасалари экспертзани Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг Республика Илмий-текшириш криминалистика маркази томонидан белгиланган хизмат кўрсатиш ҳудудларига мувофиқ амалга оширадилар.

Иш материалларини хизмат кўрсатиш ҳудудига кирмайдиган экспертиза муассасасига юборилиши суд томонидан асослантирилган бўлиши лозим (такрорий экспертиза тайинланганда, тегишли ҳудуддаги экспертиза муассасасида керакли мутахассис ёки асбоб-ускуна йўқлиги ёки бошқа ҳолатларда).

5. Судларнинг эътибори ФПКнинг 84¹-моддасига мувофиқ экспертиза тадқиқотлари қонунда белгиланган тартибда эксперт этиб тайинланган шахслар томонидан амалга оширилиши мумкинлигига қаратилсин.

Бунда суд эксперти сифатида олий маълумотга, истисно ҳолларда ўрта-махсус маълумотга эга бўлган, экспертзанинг тегишли соҳаси бўйича махсус тайёргарликдан ўтган ва суд эксперти малакасига эга бўлган давлат суд-экспертиза муассасасининг ходими (давлат суд эксперти); суд томонидан жалб этилган бошқа (суд-экспертлик ихтисосига эга бўлмаган) муассаса ходими ёки мутахассис иштирок этиши мумкин.

Суд томонидан экспертиза ўтказиш юклатилган бошқа (суд-эксперт ихтисосига эга бўлмаган) муассаса ходими экспертиза тайинлаган суднинг муассасага берган топшириғини бажариш тартибида экспертиза ўтказишга ҳақлидир.

6. Судларга тушунтирилсинки, процессуал қонун мазмунига кўра, судья нафақат ишни кўриш жараёнида, балки ишни суд муҳокамасига тайёрлаш босқичида ҳам ишда иштирок этувчи шахсларнинг фикрларини ҳисобга олиб, иш ҳолатлари ва тақдим этилган далилларга мувофиқ, эксперт хулосаси зарур бўлган барча ҳолларда иш бўйича тегишли экспертиза (тиббий, психиатрия, товаршунослик, бухгалтерия ва бошқа) ўтказишни тайинлаш ҳуқуқига эга (ФПК 160-модданинг 7-банди). Экспертиза тайинлашда ФПКнинг 84–89-моддалари талаби эътиборга олиниши, хусусан, ишда иштирок этувчи шахсларга экспертлар олдида эксперт хулосаси бўйича жавоб берилиши лозим бўлган саволларни қўйиш ҳуқуқи тушунтирилиши керак.

Иш ҳолатлари бўйича шахснинг маълум ҳаракатни содир этиш вақтидаги руҳий ҳолатини аниқлаш лозим бўлган барча ҳолларда суд-психиатрия экспертизаси тайинланиши лозим, масалан, битимни ҳақиқий эмас деб топиш ҳақидаги ишларни кўришда битим тузилган вақтда шахс ўз ҳаракатларининг аҳамиятини тушуна олмаслиги ёки уларни бошқара олмаслиги (ФК 121-моддаси), шунингдек, процессуал қонунда экспертиза тайинлаш назарда тутилган ҳолларда, хусусан, руҳий касаллиги ёки ақли заифлиги сабабли фуқарони муомалага лаёқатсиз деб топиш ҳақидаги (ФПК 293-моддаси) ва соғлигининг сезиларли даражада яхшиланганлиги ёки соғайганлиги сабабли уни муомалага лаёқатли деб топиш ҳақидаги ишлар бўйича (ФПК 296-моддаси).

7. Тушунтирилсинки, апелляция ёки кассация инстанцияси суди тарафларнинг илтимосномаси ёки ўзининг ташаббуси билан иш материалларида мавжуд бўлган ёки тарафлар томонидан қўшимча тақдим этилган ҳужжатлар асосида экспертиза ўтказиш мумкин бўлган ҳолатларда, шунингдек, иш апелляция ёки кассация инстанциясида кўрилаётганда эксперт текшируви ўтказиш зарурияти мавжудлиги аниқланиб, лекин уни ўтказиш янги ҳолат ва далилларни ўрганишни талаб қилган ҳолатларда ҳам экспертиза тайинлаш ҳуқуқига эга.

8. Судларга экспертиза тайинлаш ҳақида суд ажрими чиқаришни тартибга солувчи процессуал қонун (ФПК 84–88-моддалари) нормаларига аниқ риоя этиш зарурлиги тушунтирилсин.

Экспертиза тайинлаш ҳақидаги суд ажрими асослантилган бўлиши, хусусан, ажримда экспертиза тайинлаш учун асос

бўлган ҳолатлар, тарафнинг айнан қайси важи ёки ишнинг айнан қайси ҳолати текширилиши ва ушбу ҳолатни текшириш учун қайси соҳадаги мутахассис фикри талаб қилиниши аниқ ва батафсил қайд этилмоғи лозим.

Материаллар экспертизага юборилаётганда суд томонидан эксперт ихтиёрига қўйидагилар тақдим қилиниши керак:

– тегишли экспертизани тайинлаш ҳақида ажрим;

– эксперт текшируви объекти бўлган предметлар ва ҳужжатлар, зарур ҳолларда эса, таққослаш текширувини ўтказиш учун намуналар ҳамда ўзида экспертиза предметиға тааллуқли маълумотларни мужассамлаштирган бошқа ҳужжатлар (қўздан кечириш, сўроқ қилиш ва бошқа процессуал ҳаракатлар баённомалари, маълумотномалар, кўчирмалар, фотосуратлар ва бошқа).

Экспертиза тайинлаш ҳақидаги суд ажримида қўйидагилар кўрсатилиши керак:

1) ажрим чиқарилган вақт ва жой;

2) экспертиза тайинлаган суднинг номи, судьянинг фамилияси (суд таркиби), суд мажлисининг котиби;

3) ишда иштирок этувчи шахслар;

4) экспертиза тайинланган иш тўғрисида маълумотлар;

5) экспертиза тайинлаш асослари;

6) экспертиза ўтказиш юклатилган муассасанинг номи;

7) эксперт олдиға қўйилган саволлар;

8) тақдим этилган объектлар ва материаллар, зарур ҳолларда эса, эксперт текшируви объекти билан муомала қилишнинг алоҳида шартлари.

Экспертиза ўтказиш турли муассаса штатида бўлган икки ёки ундан ортиқ экспертларға топширилганда, ажримда текширув қайси ихтисосдаги экспертлар томонидан ўтказилиши кераклиги, экспертлар комиссияси фаолиятини ташкил қилиш қайси эксперт муассасасиға юклатилганлиги, текширилиши лозим бўлган объектлар ва бошқа материаллар қайси экспертиза муассасасиға юборилаётганлиги ҳам кўрсатилиши лозим. Суднинг ажрими ҳар бир экспертиза муассасасиға йўлланади.

Материалларнинг сақланилишини таъминлаш мақсадида, улар суд томонидан ўралиб, муҳрланган ҳолатда юборилади. Ўрамда унинг ичидаги предметнинг номи, у қачон, қаерда, кимдан ва қайси иш бўйича олинганлиги кўрсатилиб, судьянинг имзоси ва суд муҳри билан тасдиқланиши керак.

Экспертлар ихтиёрига ксеронусха тарзида юборилаётган ҳужжатларнинг аслига мослиги ҳақида судья томонидан белги қўйилиши ва имзоланиши ҳамда суднинг муҳри билан тасдиқланган бўлиши лозим.

Объектларни эксперт ихтиёрига юбориш мумкин бўлмаган ҳолларда (уй, катта ҳажмдаги предметлар ва бошқалар) судлар ФПКнинг 192-моддаси талабига мувофиқ, объектларни жойида кўздан кечириш ва текширишни ташкил этишлари керак.

9. Экспертиза олдига ҳал қилиш учун фақат жавоби низони тўғри ҳал қилиш учун далил бўла оладиган ва фан, санъат, техника ёки ҳунар соҳасида махсус билим талаб қиладиган саволлар қўйилиши мумкин.

Судлар эксперт олдига вазифа қўйишда экспертлар хизматига қайта мурожаат этмаслик учун жавоби муайян бир ишнинг тўғри ҳал этилиши учун аҳамиятга эга бўлган, барча комплекс саволларни қамраб олишлари лозим.

Ҳал қилиниши суднинг ваколатига кирувчи ҳуқуқ тўғрисидаги саволлар эксперт олдига қўйилиши мумкин эмас.

10. Тегишли экспертиза тайинлашда, ишнинг мураккаблиги, ўзига хослиги ва лозим бўлган эксперт текшируви характеридан келиб чиқиб, судлар текширув объектларини расмийлаштириш ва экспертга тақдим этиш тартибига аниқ риоя этишлари лозим.

Хусусан, суд-хатшунослик экспертизаси бўйича экспертнинг ихтиёрига тегишли текширув объектларини юборишда бевосита суд томонидан экспериментал нусхалар олинишига йўл қўйилади. Мазкур экспериментал ёзув ва имзо нусхаларини талаб қилиб олиш, шунингдек, эксперт ўрганаётган объектни кўздан кечириш тарафлар, албатта, хабардор қилинган ҳолда уларнинг иштирокида ўтказилади ва баённома тузилади. Лекин тегишли тарзда хабардор қилинган тарафнинг ҳозир бўлмаганлиги мазкур процессуал ҳаракатнинг амалга оширилишига монелик қилмайди. Эксперт ихтиёрига юбориш учун олинган экспериментал нусхаларнинг ҳақиқийлиги учун ишни кўрувчи судья масъулдир.

11. Одам ДНКси суд-биологик экспертизаси ўтказиш учун материалларни юборишда судлар Олий суд Пленумининг 2001 йил 1 июндаги Олий суд Пленумининг 2011 йил 25 ноябрдаги «Судлар томонидан оталикни белгилашга оид ишларни

кўришда қонунчиликнинг қўлланилиши тўғрисида»ги 8-сонли қарорининг 14–15-бандларидаги тушунтиришларидан ҳам келиб чиқишлари лозим.

Бошқа вазифалар қаторида она ва ота тарафидан яқин ва узоқ қариндошликни аниқлаш масаласини ҳал этувчи молекуляр генетикани қўллашга асосланган одам ДНКси суд-биологик экспертизаси текширувлари усулларининг замонавий имкониятларидан келиб чиққан ҳолда, судлар марҳумнинг меросхўрлари ўртасидаги қариндошлик муносабатларини аниқлаш тўғрисидаги низоларни кўриб чиқишда, ҳар бир аниқ ҳолат бўйича она ёки ота томонидан яқин ва узоқ қариндошликни белгилаш ҳақида иш бўйича экспертиза тайинлаш масаласини муҳокама қилиши лозим.

12. Судларнинг эътибори экспертиза тайинланаётган ҳамма ҳолатларда тегишли экспертиза тайинлаш ҳақидаги ажримда судлар ФПКнинг 113-моддаси талабларига мувофиқ экспертиза ўтказиш билан боғлиқ харажатларини тарафлар ўртасида тақсимлаш масаласи ҳал этилиши лозимлигига қаратилсин. Агар экспертиза ўтказиш ҳақидаги илтимосномани ҳар иккала тараф киритса ёки суд ўз ташаббуси билан экспертиза тайинланган ҳолларда экспертиза ўтказиш ҳақидаги ажримда харажатлар тарафлар ўртасида тенг тақсимланганлиги кўрсатилиши шарт. Қолган ҳолларда, экспертиза ўтказиш харажатлари суд ажрида экспертиза ўтказиш ҳақида илтимоснома киритган тараф зиммасига юклатилиши лозим.

13. Экспертизага юборилаётган материалларни расмийлаштириш қоидаларининг бузилиши экспертизани ўтказишга тўсқинлик қилган тақдирда, экспертиза муассасаси (унинг таркибий бўлинмаси) раҳбари экспертизани тайинлаган судга ёзма тарзда хабар бериб, камчиликларни бартараф этиш бўйича зарур бўлган чораларни кўришни талаб қилишга ҳақли. Агар кўрсатилган камчиликлар бир ой ичида бартараф қилинмаса, муассаса раҳбари материалларни ижросиз қайтаради.

Экспертиза иш юритувига тақдим этилган материаллар тайинланган экспертизани ўтказиш мазкур муассасада кўзда тутилмаган, шунингдек, муассаса тегишли мутахассислар ёхуд жиҳозларга эга бўлмаган тақдирда ҳам қайтарилиши мумкин.

14. Тақдим этилаётган материаллар тўлиқ бўлмаган тақдирда, эксперт экспертиза тайинлаган судга қўшимча материаллар

тақдим қилиниши ҳақида экспертиза муассасаси раҳбари (унинг таркибий бўлинмасининг раҳбари) орқали ёзма равишда илтимоснома юборишга ҳақли.

Қўшимча материаллар бир ой ичида тақдим қилинмаган тақдирда, эксперт мавжуд материаллар асосида текширув ўтказди. Бирорта ҳам масалани ҳал қилиш имкони бўлмаса, бу ҳақида эксперт далолатнома тузади.

Шу билан бирга, ФПКнинг 87-моддаси 2-қисми мазмунидан келиб чиққан ҳолда, эксперт қўйилган саволларни унинг махсус билимлари асосида ҳал қилиш мумкин бўлмаслигига ёки унга тақдим этилган текшириш объектларининг ёхуд материалларнинг яроқсизлигига ёки хулоса бериш учун етарли эмаслигига ва уларни тўлдириб бўлмаслигига ёхуд фан ва суд-экспертлик амалиётининг ҳолати қўйилган саволларга жавоб топиш имкониятини бермаслигига ишонч ҳосил қилса, у хулоса беришнинг иложи йўқлиги тўғрисида асослантирилган ҳужжат тузади ҳамда уни экспертизани тайинлаган судга юборади.

15. Судларнинг эътибори, фуқаролик ишларини кўришда сансалорлик ва ишларни кўриш муддати чўзилиб кетишининг олдини олиш мақсадида ўз вақтида экспертиза тайинлаш, уни ўтказиш муддатларига катъий риоя қилиш лозимлигига қаратилсин.

Суднинг экспертиза тайинлаш ҳақидаги ажримининг ўз вақтида бажарилишини аниқлашда, судлар «Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг суд экспертиза муассасаларида суд экспертизасини ўтказиш тартиби тўғрисида»ги Йўриқномада белгиланган экспертиза ўтказиш муддатларидан келиб чиқишлари лозим.

Хусусан, экспертиза ўтказиш муддатларини экспертиза ўтказувчи муассаса (унинг тузилмавий бўлинмаси) раҳбари экспертларнинг бандлигини инобатга олган ҳолда қўйидагича белгилайди:

– 10 кун – объектлар сони кўп бўлмаган ёки мураккаб текширувларни талаб этмайдиган ишлар бўйича;

– 20 кун – объектлар сони кўп бўлган ёки мураккаб текширувларни талаб этадиган ишлар бўйича;

– 30 кун – объектлар сони кўп бўлган ишлар бўйича (масалан, қурилиш-техник экспертизалари, ДНК суд-биологик экспертизаси).

16. Судлар қўшимча, қайта, комплекс ва комиссиявий экспертиза тайинлаш асослари ва тартибини қатъий фарқлашлари лозим.

Суд томонидан қўшимча экспертиза экспертнинг дастлабки хулосасидаги бўшлиқларни тўлдириш мақсадида, хулоса тўлиқ бўлмаган ёки етарли даражада аниқ бўлмаган ҳолларда, хулоса юзасидан экспертни сўроқ қилиш орқали бартараф этиш имкони мавжуд бўлмаган ва мажбурий қўшимча текширувлар ўтказиш талаб этиладиган, шунингдек, илгари текширув ўтказилган фуқаролик ишининг ҳолатлари бўйича янги саволлар туғилган тақдирда, тайинланади.

17. ФПК 194-моддасининг 2-қисмига кўра, эксперт (экспертлар комиссияси) хулосаси асослантирилмаганда ёки унинг тўғрилигига шубҳа туғилганда ёхуд унга асос қилиб олинган далиллар ишончли эмас деб топилганда ёки экспертизани ўтказишнинг процессуал қоидалари жиддий бузилганда қайта экспертиза тайинланади. Судлар шуни назарда тутишлари лозимки, бир неча экспертларнинг хулосалари бир-бирига зидлиги деганда экспертлар комиссиясининг хулосаларидаги тафовут (қарама-қаршилик, жиддий фарқ) тушунилади.

Қайта экспертиза муқаддам хулоса берилган объектларга нисбатан суд томонидан аввал қўйилган саволлар юзасидан тайинланади, бироқ уни ўтказиш бошқа экспертга (ёки экспертлар комиссиясига) топширилиши лозим.

Қайта экспертизани ўтказиш эксперт хулосасига асос қилиб олинган далиллар ҳақиқий эмас деб тан олинган ёки экспертиза ўтказишнинг процессуал қоидалари жиддий бузилган тақдирда ҳам тайинланиши мумкин.

Эксперт хулосаси ишнинг ҳақиқий ҳолатларига зид бўлса ёки ишни кўриш вақтида эксперт хулосасига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган янги ҳолатлар аниқланса, суд томонидан қайта экспертиза тайинланиши мумкин.

Суд эксперт хулосаларига қўшилмаса, қайта экспертиза тайинлаш мажбурий эмас. Ушбу масалани ҳал этаётганда экспертиза предмети бўлган ҳолатларга доир ишда бошқа далилларнинг мавжудлиги, шунингдек, такрорий экспертиза ўтказишнинг амалий имкониятлари ҳисобга олинади лозим.

Иш бўйича тарафларнинг эксперт хулосасига қўшилмаслиги, мутахасис фикри мавжудлиги ва бошқа вазнлар қайта экспертиза ўтказиш учун асос бўла олмайди.

Қайта экспертиза хулосасида экспертнинг олдинги экспертиза хулосасининг тўғрилиги ёки нотўғрилиги ҳақидаги хулосаси қайси маълумотларга асосланганлиги кўрсатилиши шарт.

18. Комплекс экспертиза у ёки бу ҳолатларни алоҳида экспертиза ўтказиш орқали аниқлаш мумкин бўлмаган, ёхуд у бир эксперт мутахассислигининг эксперти ёки экспертлар комиссиясининг ваколати доирасидан чиққанида суд томонидан тайинланади. Комплекс экспертиза ўтказилаётган вақтда ҳар бир эксперт текширувни ўз ваколати доирасида ўтказиши лозим. Хулосада ҳар бир эксперт қандай ҳажмда қанақа тадқиқотлар ўтказганлиги, у шахсан қандай фактларни аниқлаганлиги ва қандай хулосага келганлиги кўрсатилиши лозим. Ҳар бир эксперт хулосанинг ўзи текширув ўтказган қисмини имзолайди ва улар учун жавобгарликни ўз зиммасига олади. Бунда экспертлар биргаликда хулоса тузиш ҳуқуқига ҳам эга.

19. Комиссиявий экспертиза таркиби суд ёки шу экспертиза турини ўтказишни ташкил этаётган суд-экспертлик муассасаси раҳбари томонидан белгиланадиган бир ихтисосдаги бир нечта (2 тадан кам бўлмаган) эксперт томонидан ўтказилиши мумкин. Экспертиза олдига қўйилган топшириқни ҳал қилиш заруратидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир комиссиявий эксперт текширувни мустақил ва алоҳида ҳолда олиб боради. Олинган натижалар биргаликда таҳлил қилиниб, умумий фикрга келинганча, экспертлар биргаликда хулоса (ёки хулоса бериб бўлмаслик тўғрисидаги далолатнома) тузадилар ва имзолайдилар. Экспертлар ўртасида келишмовчиликлар юзага келган тақдирда, комиссия таркибидаги ҳар бир эксперт келишилмаган масалалар бўйича алоҳида хулоса беради.

20. Судларга тушунтирилсинки, Ўзбекистон Республикаси ФПКнинг 88-моддасига кўра, эксперт хулосаси етарлича тушунарли бўлмаганда суд экспертни чақириш йўли билан хулосасини оғзаки тушунтириб беришни таклиф қилиш ҳуқуқига эга ва бу суд мажлиси баённомасига киритилиб, ўқиб берилади ҳамда эксперт томонидан имзоланади.

Судга фақат хулоса берган эксперт чақирилиши ва берган хулосаси доирасида сўроқ қилиниши мумкин. Агар судда тутилган қўшимча саволларга жавоб олиш учун тадқиқотлар ўтказиш зарур бўлса, қўшимча экспертиза тайинлаш масаласи муҳокама қилиниши лозим.

Суднинг чакируви бўйича келиш ва ўз олдига қўйилган масалалар юзасидан холис хулоса бериш экспертнинг мажбурияти эканлигидан келиб чиққан ҳолда эксперт зиммасига юклатилган мажбуриятларни бажармаслик оқибатлари тўғрисидаги процессуал қонун талабларига оғишмай риоя қилиш, шунингдек, била туриб ёлғон хулоса берганлик, суд узрсиз деб топган сабабга кўра хулоса беришдан бош тортганлик учун Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 238 ва 240-моддалари асосида жавобгар бўлиши тўғрисида огоҳлантирилиши лозимлигига қаратилсин.

21. Эксперт хулосаси деганда, суд эксперти томонидан ёзма шаклда тақдим этилган, муайян фуқаролик ишини тўғри ҳал қилиш учун аҳамиятга эга бўлган, суд ажрими асосида унинг олдига қўйилган саволлар бўйича батафсил тадқиқот қилинган ва асослантилган хулосаларни ифода этган далил турининг бири тушунилади.

Қонунга мувофиқ, эксперт хулосаси кириш, текширув ва хулосадан иборат бўлишини судлар назарда тутмоқлари лозим.

22. Ўзбекистон Республикаси ФПК 67-моддасининг 4-бандига кўра ҳеч қандай далил суд учун олдиндан белгилаб қўйилган кучга эга эмаслигини ҳисобга олган ҳолда, судлар эксперт хулосаси бошқа далиллар қаторида ишнинг ҳамма ҳолатларини жамлаган ҳолда ҳар тарафлама, тўлиқ ва холис кўриб чиқишга асосланган судьяларнинг ички ишончига кўра баҳоланиши лозимлигини назарда тутишлари лозим.

Судлар эксперт хулосаларини баҳолашда унинг малакасини, тарафларнинг манфаатларига риоя қилинганлигини, қўлланилган усулларнинг ишончли асослантилганлигини, шунингдек, экспертларга етарли материаллар ва тегишли текширув объектлари тақдим этилганлигини ҳисобга олишлари лозим.

Экспертнинг эҳтимол тутилган хулосаси суд қарорига асос қилиб олиниши мумкин эмас.

Суднинг эксперт хулосасига қўшилмаганлиги иш юзасидан чиқарилган ҳал қилув қарорида ёки ажримда батафсил асослантиларилиши шарт.

23. Тарафлар узрсиз сабабларга кўра тадқиқот предметини экспертга топширишдан ёки экспертиза ўтказишда шахсан иштирок этишдан бош тортган ҳолатларда, судлар Олий суд Пленумининг 2007 йил 2 октябрдаги «Фуқаролик ишларини

кўришда судлар томонидан далилларга оид қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида»ги 11-сонли қарорининг 26-бандидаги тушунтиришига асосланишлари лозим.

Олий суд раиси

Б. Мустафаев

**Пленум котиби,
Олий суд судьяси**

М. Ҳасанов